

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.30.154323>

УДК 37.026.4/.046.2/.12:811.111'243'36

МОРОЗОВА Ірина Борисівна,

доктор філологічних наук, професор кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; вул. Дворянська, 2, Одеса, 65058, Україна; e-mail: morpo@ukr.net; тел. +38 050 6572043; ORCID ID: 0000-0002-1905-7563

НОВІКОВА Наталія Василівна,

вчитель вищої категорії, старший вчитель англійської мови, Одеська загальноосвітня спеціалізована школа з поглибленим вивченням англійської мови 1 ступеня навчання № 119; вул. Жуковського, 39, Одеса, 65011, Україна; e-mail: natalia5959@ukr.net; тел.: +38 050 1450150; ORCID ID: 0000-0002-9311-2639

«НАОЧНО» ЗНАЧИТЬ «ЗРОЗУМІЛО»: ЗАЛУЧЕННЯ МЕТОДУ НАОЧНОСТІ У ВИКЛАДАННІ ГРАМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. *Метою* статті є дослідження проблем, пов'язаних із використанням наочності як ефективного методу для навчання граматики іноземної та рідної мов у початковій школі. Візуальні складові в галузі викладання граматики — це картинки, анімація, картки, короткі фільми, скетчі та ін. Використання такої наочності в навчанні іноземної мови є актуальною практикою в нашій країні та за кордоном. *Актуальність* проблеми застосування різних видів наочності в початковій школі підтверджена стійким інтересом учителів до методу візуалізації та позитивними результатами, що гарантує такий методичний підхід, а також, на жаль, недостатньою кількістю потрібних граматичних вправ та інструкцій, розроблених згідно з цим підходом до навчання граматики. *Об'єктом* статті є психологічна складова методу візуалізації граматики в початковій школі. *Предметом* дослідження обрано різні види наочного матеріалу, якими користуються вчителі в процесі пояснення та закріплення правил граматики для школярів початкових класів. *Результатом* роботи є виокремлення найбільш ефективних видів наочності, що використовуються у процесі навчання граматики в початковій школі. Автори статті переконливо *доводять*, що візуалізація різних аспектів граматики шляхом використання образів з улюблених казок і мультфільмів є набагато ефективнішим підходом до тренування й опанування граматичними компетенціями, ніж суто вербальне пояснення вчителем граматичного матеріалу. На *наступному етапі* роботи автори статті планують проаналізувати можливі шляхи використання комп'ютерних ігор і коміксів як продуктивних засобів оптимізації навчання англійської граматики.

Ключові слова: наочність, візуалізація граматики, граматична вправа, граматична компетенція, початкова школа.

Постановка проблеми. Представлену статтю присвячено проблемі використання наочних методів навчання англійської мови в початковій (молодшій) школі. Під залученням наочності як підходу та методу навчання маємо на увазі викладання програмного матеріалу із обов'язковим залученням у процесі його пояснення хоча б однієї системи чуттєвого сприйняття світу, у нашому випадку, головним чином, зорового каналу отримання інформації, адже дослідженню підлягали переважно візуальні засоби наочності. Використання наочності в процесі навчання іноземної мови є однією з найбагатогранніших проблем методики. Використання наочності загалом мотивується бажанням вчителя допомогти дітям краще зрозуміти граматичний матеріал, що вивчається, пов'язавши його з об'єктом реальної знайомої їм дійсності. З одного боку, діти звикли читати книги з ілюстраціями, дивитися фільми на екрані для особистого задоволення. З іншого боку, візуалізація граматики дає їм змогу закріпити граматичний матеріал на двох рівнях: логічному й емоційному. Образи фіксують у їхній свідомості та відтворюють мисленням як готові граматичні форми та розмовні моделі. І хоча в останні десятиліття опубліковано монографічні праці, присвячені засобам наочності [1, с. 19, 21, 23, 40, 44], її застосування в процесі навчання граматики висвітлено недостатньо. Цілком зрозуміло, що візуалізація «нецікавих і сухих» граматичних проблем, особливо на початковому рівні навчання іноземної мови малюками, базується не на свідомо логічному, а на емоційно-психічному рівні.

Отже, ця робота присвячена розгляду проблеми практичного використання різних видів візуальної наочності як орієнтовних «якорів» у свідомості учня під час узагальнення результатів аналізу мовних явищ у процесі викладання англійської в початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кожен учитель за свою педагогічну практику неодноразово чув рекомендації на свою адресу використовувати більше засобів наочності на уроці. Багато сил і часу він / вона витрачали на те, щоб наповнити свій кабінет чи «скарбничку» різними наочними посібниками: картинками, таблицями, схемами, макетами. Мабуть, немає кабінету, де не було б зараз технічних засобів оптимізації процесу навчання: магнітофонів, програвачів, телевізорів, діапроекторів, комп'ютерів, проєкторів або медіадошок.

Зазначимо, що застосування наочних методів навчання граматики зумовлено дидактичним принципом наочності, який обґрунтував у «Великій дидактиці» Я. А. Коменський. Він сприймав чуттєвий досвід дитини як основу навчання і вважав, що навчання слід починати «не зі словесного тлумачення про речі, але з реального спостереження над ними» [4, с. 143]. Я. А. Коменський висунув «зо-

лоте правило дидактики»: усе, що тільки можна представити, сприймай почуттями, а саме: побачене сприймай зором, чутне — слухом, запахи — нюхом, смак — смаком, доступне дотику — шляхом дотику. Якщо будь-які предмети відразу можна сприйняти кількома почуттями, нехай вони відразу охоплюються кількома почуттями» [4, с. 96].

Постановка завдання і вибір матеріалу дослідження. Проблема застосування наочності у навчанні іноземним мовам була *актуальною* в усі часи. В останні роки у зв'язку з прагненням людства до «суспільства без кордонів», залученням до культурної спадщини і духовних цінностей народів світу знання іноземної мови як інструменту міжкультурної комунікації, стало престижно і необхідно мати хоча б базові навички з іноземної мови. У зв'язку з цим помітно розширилася область застосування наочності й ускладнився її інвентар: від предметів і картинок, жестів і рухів до відеофільмів і комп'ютерних програм, за допомогою яких викладач моделює фрагменти об'єктивної дійсності. Загальновідомо, що ефективність навчання залежить від ступеня залучення до сприйняття всіх органів почуттів людини. Чим більш різноманітний чуттєвий досвід отримує людина під час сприйняття навчального матеріалу, тим міцніше вона засвоює той матеріал. Ця закономірність знайшла своє вираження в дидактичному принципі наочності.

У зв'язку з неопрямистськими тенденціями у застосуванні аудіовізуальних методів навчання іноземних мов виникло і загальне питання про психологічну природу і роль наочності, рівень дослідженості якого дотепер залишається недостатнім, що підкреслює безперечну актуальність нашого дослідження. Об'єктом статті є психологічна складова методу візуалізації граматики в початковій школі. Предметом дослідження обрано різні види наочного матеріалу, якими користуються вчителі в процесі пояснення та закріплення правил граматики для школярів початкових класів. Метою нашої роботи є окреслення найбільш ефективних методів візуалізації граматики в «молодшій» (початковій) школі серед відомих у викладанні граматики англійської мови. До завдань відносимо наступні: дослідити психологічну суть наочності, показати важливість залучення наочності для оволодіння граматичною компетенцією, дати визначення поняття «граматична компетенція», показати ефективність використання різних видів наочності у процесі навчання англійської граматики. Практична цінність нашої роботи полягає в обґрунтуванні ефективності використання методу наочності під час навчання молодших школярів.

Отже, робочою гіпотезою роботи є припущення, що успішність імплементації методу наочності на уроці англійської мови залежить від таких факторів, як: педагогічна майстерність вчителя; правильна організація виховного та навчального процесів; прагнення вчителя знайти свій ефективний шлях до викладання іноземної мови.

У дослідженні використано методи систематизації досвіду й узагальнення досвіду провідних педагогів, психологів і методистів; спостереження; елементи методів синтезу й аналізу; проведення дидактичного експерименту та ін.

Виклад основного матеріалу. Слід визнати, що в ХХІ ст. істотно розширилася сфера застосування наочності і ускладнився її інвентар. Програмоване навчання актуалізувало питання про співвідношення наочного і абстрактного в алгоритмізації процесів навчання. Неабиякий інтерес у наші часи виявляють до вивчення своєрідності системи наочності при створенні і використанні спеціальних картин звукового кіно. Активізувалося дослідження специфічних особливостей наочності в процесі навчання звуковому складу мови та кореляції його з граматичною сутністю. У центрі уваги вчених постало питання про можливість залучення наочності в процесі навчання усному розмовному мовленню з коректною граматиною.

Ще видатний німецький педагог **А. Дістервег у праці «Керівництво до виховання німецьких вчителів» (1835) високо оцінював роль наочності в початковій школі**, закликаючи майбутніх вчителів проводити навчання не науковим, а елементарним способом. Серед найефективніших учений зазначає наочність як «формальну і матеріальну» підтримку розуму дитини [10]. Коріння цього принципу знаходимо в народній педагогіці, підтвердженням чого є такі вислови: «Краще раз побачити, ніж сто разів почути», «Бурчання наскучить, приклад навчить», «Приклад кращий за правило» тощо.

Суть і психологічна основа цього принципу буде зрозуміліша після висвітлення деяких історичних моментів його становлення й розвитку. У промові, присвяченій 100-річчю від дня народження великого педагога Й. Песталоцці, А. Дістервег говорив: «Я спробую бути, за можливості, більш ясним і зрозумілим, як це і подобає бути промові, присвяченій людині, котра ввела до школи принцип наочності і усвідомленого його застосування» [10, с. 248], а в одній із своїх праць педагог говорить про принцип наочності і про Й. Г. Песталоцці таке: «Він не винаходив його. Цілі століття говорили про нього, висловлювались про нього зрозумілими словами, але заслугою Й. Песталоцці було і є те, що він його здійснив, що він зробив його пануючим практичним принципом навчання» [11, с. 283].

Й. Песталоцці у свій час також зазначав: «...я утвердив вищу основу навчання у визнанні наочності як абсолютного фундаменту всякого пізнання» [11, с. 525]. Учений також підкреслював, що необхідно розрізняти спостереження як вихідний пункт навчання (власне відчуття) і мистецтво спостереження як вчення про відношення всіх форм [там же]. Очевидно, він вважав, що навчання має пропорційно й нерозривно з розвитком дитячого світосприйняття — від простого спостереження

до мистецтва спостереження, тобто до здатності надати оцінку та порівняти між собою усі форми та якості об'єкта(-ів), що спостеріга(є/ю)ться.

Такої ж думки дотримуються українські педагоги-класики Я. Коменський та М. Сухомлинський, а також сучасні дослідники з методики викладання іноземної мови. Так, Г. Дудич із Кропивницького увійшла в ТОП-50 найкращих викладачів світу й отримала *Global Teacher Prize* минулого року у Великій Британії, коли навчала дітей англійської за допомогою планшету й окулярів віртуальної реальності [9]. Поряд з констатацією високої технологічності такого підходу, запитаємо себе: хіба це не та сама наочність?

Наукове обґрунтування принципу наочності, а точніше, спроба надати йому формулювання належить основоположнику наукової педагогіки, великому чеському педагогу Я. Коменському. Цей принцип він сформулював у вигляді правила, яке ним же було назване «золотим», а пізніше стало відоме як вже вищезгадане «золоте правило дидактики» [4, с. 56].

Розуміння суті й психологічної основи принципу наочності в дидактиці, педагогіці, а також методі викладання можливе, на нашу думку, лише за умови залучення праць Ф. Бекона. Його ідеї про необхідність вивчення природи, критика поширених тоді методів схоластики, спроби створити новий метод (індукцію) зумовили новий рух у середовищі педагогів.

У відомій усім педагогам книзі «Накреслення всезагальної школи мудрості» Я. Коменський вимагає, щоб вправи для відчуттів були визнані необхідними для вправ розумових. Крім того, «потрібно в навчанні справу поставити так, щоб не ми говорили учням, а самі предмети, щоб учні могли торкатися їх або їх заміників, розглядати, слухати» [4, с. 59]. Як далі пише педагог: «Усі стіни навчальних кімнат і всередині, і ззовні повинні бути заповнені картинами, надписами, рельєфами так, щоб куди не глянув учень, він скрізь бачив предмет. У цьому відношенні цілком слушне положення: «Краще надлишок, ніж нестача»» [4, с. 309]. Я. Коменський навіть видав книгу, в якій розмістив 300 малюнків та зобразив усе видиме й невидиме. Книга була задумана як наочний посібник при вивченні латинської мови. У ній він навіть зобразив на малюнку Бога, душу, божественні діяння: мудрості, терпіння тощо.

Аналіз «золотого правила дидактики» Я. Коменського переконує, що педагог закликав до наслідування зовнішньої природи. Паралелізм «природного» і «штучного» в нього передбачає, передусім, паралелізм світу «неживого» із «зовнішньою», «живою» природою, що дослідник доводить за допомогою проведених аналогій.

Справа в тому, що слово «наочний» у звичайному, побутовому значенні означає «такий, якого можна побачити», тобто одержати зорове сприймання. Однак, слово «наочний» вживається у педагогіці не тільки в цьому значенні. Ми, згідно з Й. Песталоцці, під «наочним поясненням» розуміємо таке, де в складному об'єкті можемо виокремити прості елементи, кожен з яких для нас є певним первинним чуттєвим образом. За цієї умови, предмет ми розглядаємо як певну сукупність даних чуттєвих елементів [11, с. 544].

Психолого-педагогічна наука доводить, що оволодіння суспільно-історичним досвідом передбачає відновлення й формування тих функцій і здібностей, з якими пов'язано його накопичення. З відновленням цих функцій і здібностей у процесі засвоєння досвіду, очевидно, і пов'язано становлення оперативних одиниць сприймання інформації у свідомості їх еталонно-алфавітний характер. До еталонів можуть належати, наприклад, система музичних звуків, фонем мови, кольори спектра, геометричні форми та інші властивості, якості, ознаки предмета і самі предмети. Ці системи чуттєвих якостей засвоюються дітьми і використовуються ними як еталони під час обстеження властивостей предметів, що сприймаються.

Еталони потрібно розглядати і як деякі моделі зовнішньопредметного світу, і як свого роду букви алфавіту, за допомогою яких сприймають об'єктивний зміст речей і предметів. Саме такий зміст, із погляду сучасних психологічних досліджень, ми вкладаємо в поняття «елементарності», яким користувалися і Й. Песталоцці, і А. Дістервег, розкриваючи суть наочності.

Розпізнавання комплексу ліній і кутів як каркаса куба близьке до будь-якого іншого акту розпізнавання і можливе лише за умови, що центральна нервова система людини зберегла сліди стимулів, що сприймалися раніше, в цьому випадку — реальних об'єктів кубічної форми, в такому вигляді, який дає змогу встановити відповідність між стимулом, що сприймається, і цими слідами [5, с. 72], тобто розпізнати куб за його схожістю з реальним кубом.

Тільки після того, як встановлена така відповідність, стимул набуває значення, і наявна в ньому інформація отримує певну інтерпретацію. Інформація про минулі події становить, таким чином, необхідні передумови для розпізнавання інформації, що надходить у певний момент. Отож, розпізнавання — це порівняння актуальних стимулів із наявним змістом пам'яті. Результат цього процесу переживається суб'єктом як сприйняття на основі чуттєвих алфавітних елементарних одиниць сприймання.

Зробити процес навчання наочним (а, отже, і зрозумілим завдяки вже отриманому раніше досвіду) означає підвести «невідоме під відоме» [5, с. 62]. Наприклад, ми дали учневі написати теперішній час однини третьої особи дієслова «sing» і попросили його запам'ятати особливості його формування. Через деякий час учень вивчив інші форми дієслова і теж запам'ятав їх формування.

Якщо тепер учневі пропонується що-небудь сказати про речення, де зустрічаються різні дієслівні форми, то, порівнявши різні дієслівні форми, він виокремить вже відомі йому елементи, а про нову скаже, що він цю форму зустрічає вперше. Проте, подалі і ця форма буде виконувати для учня функцію оперативної одиниці з граматичної категорії дієслова.

Розглянемо інший приклад. Учень вивчив ступені порівняння прикметників. Йому запропонували порівняти вовка та кролика. Коли вчитель сказав йому, що кожен акт порівняння неоднакових об'єктів вербально висловлюється певною «моделлю порівняння» і записується за допомогою комбінації різних ступенів порівняння прикметників, то вчитель залучив метод наочності для стимуляції розуміння системи побудови моделей порівняння.

Дивлячись на яблуко, ми ідентифікуємо його форму (близько до сфери), об'єм (у діаметрі приблизно 6–8 см), колір (червоно-зелений), твердість (відчувається на дотик), тобто складний об'єкт «розкладається» у свідомості на ряд чуттєвих елементів, їм дається кількісна характеристика, і синтез отриманої інформації надає повне враження про яблуко, яке ми бачимо перед собою [7, с. 218]. Зауважимо, що психологічна прогалина аудіовізуального використання наочності полягає у відсутності мовленнєвої артикуляції. Якщо цей канал вербальної поведінки не є зайнятим мовою, що вивчається, то автоматично, на думку психологів, використовується дикція, тембральне багатство голосу та вміння інтонаційно оголяти синтаксичну структуру мовлення і передавати всі її стилістичні особливості, що є належними системі рідної мови. Якщо вчитель матиме неймовірну терплячість щодо помилок учнів, то можливо, що такий варіант використання наочності приведе до певних позитивних результатів. Це означає, що прослуховування іноземного мовлення ускладнене не тільки тим фактом, що сприйманий на слух «образ» іноземного мовлення є опосередкованим еталоном звукової системи рідної мови, але і тим також, що промовляння окремих елементів, яке час від часу виникає за необхідністю, посилює неадекватність результату «голоного» слухового сприйняття іноземної мови [7, с. 51].

Абсолютно новий вигляд наочності в процесі навчання іноземних мов принесло до навчального класу звукове кіно та комп'ютер. Вони дозволили чуттєво-наочно репрезентувати навчальну ланку в комунікативному ланцюзі мови, що виявилось дуже ефективним для навчання усного мовлення іноземною мовою та граматики цієї мови. Як відомо з основних положень теорії комунікації, мовленнєвий акт і комунікативна ситуація, що його включає, є вирішальною ланкою в комунікативному ланцюзі мовлення. Мовленнєвий акт визначають звуковий і лексичний склад, типова синтаксична конструкція і стилістичні особливості кожної фрази діалогу або тексту. Не можна, однак, при залученні цього підходу нехтувати увагою до граматичних явищ, залишаючи їх поза фокусом заняття. Сама комунікативна ситуація тут є найбільш сприятливою для усвідомлення та навчання граматики, оскільки саме спілкування дозволяє перетворити речення на фразу, тобто здійснити конкретну, реальну вербальну дію.

Зрозуміло, що з накопиченням досвіду та підвищенням рівня розумового розвитку людини, оперативно-алфавітні одиниці, що фіксують результати дослідження навколишньої дійсності («еталони») стають дедалі складнішими, і тому сутність поняття «наочний», використаного до дидактичного матеріалу, у цьому випадку буде також складнішою, охоплюючи цілу сукупність певних інших елементів вищого ступеню абстрактності. Таким чином, саме поняття «наочності» має відносний характер, оскільки під час вивчення того чи іншого об'єкта учень може ментально залучати та користуватися елементами різного ступеня складності.

Психологічна особливість і цінність чуттєво-наочного подання матеріалу в навчанні полягає в тому, що такий підхід відразу мобілізує психічну активність учнів, а саме викликає інтерес до заняття іноземною мовою, переводить довільну увагу в післядовільну, розширює обсяг засвоєного матеріалу, знімає втому, тренує творчу уяву, мобілізує волю, полегшує весь процес навчання [5, с. 31].

Сучасному розумінню методу наочності відповідають, передусім, аудіовізуальні методи навчання іноземної мови, успіх яких зумовлено двома причинами: по-перше, бурхливим розвитком технічних засобів навчання і, по-друге, неопрямистськими тенденціями в методиці навчання іноземних мов.

Психологічна суть прямизму впливає з його зв'язку з гештальт-психологією. На думку прямистів, сутність мови впливає з її форми, з її граматичної структури [1, с. 172], а отже, форма мови має безпосередньо впливати на особу, що засвоює цю мову; в іншому разі, учень узагалі не матиме можливості розкрити справжню своєрідність її законів. Тому на початковій стадії навчання, за прямистським підходом, поки учень ще не відчув безпосередньо всю своєрідність іноземної мови, йому не можна давати ніяких правил. Звідси — чимала кількість тижнів «голоного» слухання інформації, викладеної іноземною мовою, що вивчається, як це роблять за методикою, вживаною в Сан-Клу або Греноблі.

Особливу роль відводять наочності в разі аспектного й комплексного навчання іноземної мови. Аспектно-комплексне викладання припускає виокремлення в системі навчання окремих аспектів викладання (фонетики, лексики, граматики та ін.), за якими в процесі роботи здійснюється диференційоване формування мовленнєвих навичок і подальший їх розвиток на основі мовленнєвих умінь у різних видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, писемна мова). Стосовно викладання граматики, зауважимо, що вдала наочність суттєво полегшує сприйняття матеріалу

учнями на будь-якому рівні. Використання мультфільмів, коміксів з улюбленими персонажами для пояснення граматичних правил робить навчання цікавішим для малюків. Вони відразу розуміють, чому, скажемо, Бетмен літає (*is flying*), а Сова знає відповідь (*knows the answer*). Навіть вдома, пасивно пригадуючи малюнки й улюблених героїв, діти підсвідомо пригадують також граматичні форми, з якими ці герої асоціювалися на малюнках у класі.

Повноцінним засобом розвитку творчої свідомості і теоретичного мислення учнів наочність стає в програмованому навчанні [10, с. 281], адже істотною ознакою наочності є чуттєво-наочна підказка певної розумової побудови, яка спричинює інтелектуальну здогадку, узагальнення ряду фактів, що спостерігалися раніше, сприяє формуванню певної закономірності. Цю психологічну особливість залучення наочності найяскравіше і найширше розкриває програмоване навчання. Особливо важливим є те, що кожний кадр матеріалу, який пред'являється учневі, має бути творчо організованим для можливого знаходження відповіді чи вирішення проблеми. І ось, як відомо, програмістові рекомендують таку послідовність розташування кадрів, яка підказувала б учневі творче розв'язання задачі. У програмованому навчанні підказка носить абсолютно інший характер: вона підштовхує учня на пошуки і знаходження власного творчого розв'язання розумової задачі [10, с. 233].

Вважаємо, що у структурі програмованого заняття кадри наочності повинні займати не лише цілком повноправне становище, але й входити у відповідні алгоритми операцій. Такий підхід, природно, потребуватиме попередніх психолого-методичних експериментів, зорієнтованих на визначення місця й долі «кадрів» наочності в загальній системі алгоритмів певного завдання. Як доводить практика власного досвіду, на початковому етапі навчання, що охоплює малюків початкової школи, кадри відеосюжету мають бути ясними, однозначними та яскравими, аби увага учнів сконцентрувалась не на самому сюжеті, а на конкретних предметах і ситуаціях. У процесі ускладнення граматичного матеріалу, що викладається, ускладнюються і самі завдання, і кадри сюжету. Зі свого боку, рекомендуємо додати таким кадрам та сюжетам комунікативної спрямованості. Так, після перегляду певного фрагменту мульт- або художнього фільму доречно поставити малюкам запитання щодо їхнього ставлення до побаченого, розуміння побаченого або попросити їх висловити свою згоду/незгоду з певними тезами або взагалі діями героїв. За цих мов виникає можливість роботи парами за питально-відповідною системою, що імітує спілкування та сприяє розвитку мовленнєвих навичок і вмінь. Усі згадані вище граматичні та комунікативно-граматичні завдання дають змогу переносити навчальний матеріал у нову мовну ситуацію.

З іншого боку, ми не рекомендуємо ставити прямі запитання до класу, типу «*Do you understand the film?*» або «*What is the Ukrainian for...*» Таке жорстке втручання в мовленнєву ситуацію, що пов'язана з побаченим, руйнує «магію» віртуальної реальності і псує загальний дидактичний ефект уроку. Підкреслимо, що дуже цікавих результатів ми досягли шляхом поєднання зорових образів із відтворенням іноземного мовлення учнями (говоріння іноземною мовою). Практика викладання англійської малюкам доводить, що тут найбільш доречними є вправи, скеровані на впізнання, розрізнення, зіставлення. Наприклад, на екрані діти грають в різні гри. Після перегляду епізоду вчитель запитує, що роблять діти, якими частинами мови є слова на позначення їх дій та ін.

Щодо заняття на комп'ютері / медіадошці, це є відмінним стимулом та тренувальною системою для розвитку пам'яті дитини, оптимізації та прискорення її мислення, оскільки в комп'ютерних іграх потрібно запам'ятовувати таку інформацію як рівні, імена героїв, орієнтуватися на мапі і швидко приймати рішення. Дитина не просто добре запам'ятовує граматичні моделі та лексику, а й запам'ятовує їх осмислено і надовго. Комп'ютер розвиває довільну пам'ять і увагу, формує пізнавальну мотивацію.

Висновки. Таким чином, впровадження візуальних засобів навчання граматики на заняттях з іноземної мови з учнями початкової школи сприяє підвищенню загальної мовленнєвої компетенції учнів. Результати власного досвіду показують зростання граматичних навичок середнього учня початкової школи близько 15 %. Отже, наочність у процесі навчання англійської граматики виступає першоджерелом і основою надбання нових знань. Цей засіб навчання забезпечує оптимальне засвоєння навчального матеріалу на рівні чуттєво-наочного сприйняття дітей і уможливорює закріплення інформації в їхній пам'яті, а також слугує фундаментом розвитку творчої уяви та мислення учнів.

Перспективи подальшої роботи в зазначеному напрямі вбачаємо в дослідженні коміксів і комп'ютерних ігор як найбільш сучасних видів наочності, що можуть бути використані в класі початкової школи на заняттях з англійської мови.

Л і т е р а т у р а

1. Завгородня Л. М. Наочність на уроках англійської. Чернівці : Астер, 2014. 234 с.
2. Карапетян К. М. Аудио-лінгвальний метод преподавания иностранных языков. Ереван : Изд-во Ерев. гос. ун-та, 1987. 163 с.
3. Картюк О. Д. English study : підручник з англійської мови для 2 кл. 3 вид. Б. м., 2005. — 227 с.
4. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. М. : Учпедгиз, 1939. Т. 1 : Великая дидактика. 317 с.
5. Леонтьев А. А. Психоллингвистика. Л. : Наука, 1967. 118 с.

6. *Ляховицький М. В.* Звукозапис у навчанні іноземних мов. К. : Просвіта, 2011. 246 с.
7. *Малафійк І. В.* Дидактика : навч. посібник. К. : Кондор, 2005. 397 с.
8. Международный семинар «Аудиовизуальные и технические средства обучения сегодня и завтра. Традиции и новые направления в преподавании английского языка и литературы». Будапешт, 2016. 268 с.
9. *Мирошник А.* 5 упражнений с метафорическими картами для учеников. URL : <https://osvitoria.media/ru/experience/5-vprav-z-metaforychnymy-kartamy-dlya-uchniv-2/>
10. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе / ред. А. А. Миролубов и др. М. : Просвещение, 2007. 503 с.
11. *Песталлоцци Й. Г.* Избранные педагогические сочинения / ред. М. Ф. Шабаева. М., 1995. Т. 3. 544 с.

References

1. Zavgorodnya, L. M. (2014), *Visibility in English lessons [Naichnet na urokakh angliyskoyi]*, Aster, Chernivci, 234 p.
2. Karapetyan, K. M. (1987), *Audio-lingual method of teaching foreign languages [Audio-lingvalnyi metod prepodavaniya inostrannykh yazykov]*, Erevan State University Publishing, Erevan, 163 p.
3. Karpyuk, O. D. (2005), *English study. English textbook for 2 cl.*, 3 ed. [Pidruchnyk z angliyskoyi movy dlya 2 kl.], Ternopil, 227 p.
4. Komenskiy, Ya. A. (1939), *Selected pedagogical compositions [Izbrannyye pedagogicheskie sochineniya]*, Uchpedgiz, Moscow, vol. 1 : Grand didactics, 317 p.
5. Leontyev, A. A. (1967), *Psycholinguistics [Psiholingvistika]*, Nauka, Leningrad, 118 p.
6. Lyakhovychyi, M. V. (2011), *Sound recording in foreign languages [Zvukozapys u navchanni inozemnykh mov]*, Prosvita, Kyiv, 246 p.
7. Malafiyik, I. V. (2005), *Didactics : Textbook [Dydyaktyka : Navchalnyi posibnyk]*, Kondor, Kyiv, 397 p.
8. *International seminar «Audiovisual and technical means of training today and tomorrow. Traditions and new directions in teaching English and literature» (2016)*, [Mezhdunarodnyi seminar «Audiovizual'nye i tehnycheskie sredstva obucheniya segodnya i zavtra. Tradicii i novyye napravleniya v prepodavani angliyskogo yazyka i literatury»], Budapest, 268 p.
9. *Miroshnikova, A. 5 exercises with metaphorical maps for pupils [5 uprazhneniy s metaforicheskimi kartami dlya uchениkov]*, URL : <https://osvitoria.media/ru/experience/5-vprav-z-metaforychnymy-kartamy-dlya-uchniv-2/>
10. *General methodology of teaching foreign languages in secondary schools (2007)*, [Obshhaya metodika obucheniya inostrannykh yazykam v sredney shkole], A. A. Mirolubov (ed.), Prosveshhenie, Moscow, 503 p.
11. *Pestalocci, J. G. (1995), Selected pedagogical compositions [Izbrannyye pedagogicheskie sochineniya]*, M. F. Shabayeva (ed.), Moscow, vol. 3, 544 p.

МОРОЗОВА Ирина Борисовна,

доктор филологических наук, профессор кафедры грамматики английского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Одесса, 65058, Украина; e-mail: morpo@ukr.net; тел.: +38 050 6572043; ORCID ID: 0000-0002-1905-7563

НОВИКОВА Наталия Васильевна,

учитель высшей категории, старший учитель английского языка, Одесская общеобразовательная школа с углублённым изучением английского языка 1 ступени обучения № 119; ул. Жуковского, 39, Одесса, 65020, Украина; e-mail: natalia5959@ukr.net; тел.: +38 050 1450150; ORCID ID: 0000-0002-9311-2639

«НАГЛЯДНО» ЗНАЧИТ «ПОНЯТНО»: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА НАГЛЯДНОСТИ В ПРЕПОДАВАНИИ ГРАММАТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация. Целью статьи является исследование проблем, связанных с использованием наглядности как эффективного метода для обучения грамматике иностранного и родного языка в начальной школе. Визуальные средства в области преподавания грамматики — это картинки, анимация, карточки, короткие фильмы, скетчи и др. Использование такой наглядности в процессе обучения иностранному языку было и остается актуальной практикой в нашей стране и за рубежом. Использование наглядности в целом мотивируется желанием учителя помочь детям лучше понять грамматический материал, который изучается, связав его с объектами реальной, уже знакомой им действительности. С одной стороны, дети привыкли читать книги с иллюстрациями, смотреть фильмы на экране для собственного удовольствия. С другой стороны, визуализация грамматики дает им возможность закрепить грамматический материал на двух уровнях : логическом и эмоциональном. Образы фиксируются в их сознании и воссоздаются мышлением как готовые грамматические формы и речевые модели. **Актуальность** проблемы использования разных видов наглядности в начальной школе подтверждает стойкий интерес учителей к методу визуализации и позитивные результаты, которые гарантирует данный методический подход. Актуальность проблемы мотивируется, к сожалению, также недостаточным количеством необходимых грамматических упражнений и инструкций, разработанных в рамках этого подхода к обучению грамматике. **Предметом** изучения является психологическая составляющая метода визуализации грамматики в начальной школе. **Объект** исследования — различные виды наглядности, которыми пользуются учителя в процессе объяснения и закрепления правил грамматики на занятиях со школьниками в начальных классах. В **результате** проведённой работы определены наиболее эффективные виды наглядности, которые используются в процессе обучения грамматике в начальной школе. Авторы статьи убедительно доказывают, что визуализация различных аспектов грамматики с помощью использования на уроке образов из любимых сказок и мультфильмов является намного более эффективным подходом к тренировке и овладению грамматическими компетенциями, чем

сугубо вербальное объяснение грамматического материала учителем. На следующем этапе работы авторы статьи планируют проанализировать возможные пути использования компьютерных игр и комиксов как эффективных средств оптимизации обучения грамматике английского языка.

Ключевые слова: средства наглядного обучения, визуализация грамматики, грамматическая компетентность, грамматическое упражнение, начальная школа.

Iryna B. MOROZOVA,

Doctor of Philol. Sc. (Grand PhD), Full Professor; Chair of English Grammar, Odessa I. I. Mechnikov National University; Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: morpo@ukr.net; tel.: +38 050 6572043; ORCID ID: 0000-0002-1905-7563

Natalya V. NOVIKOVA,

Teacher of English of higher category, senior teacher of English, Odessa Junior School Specialising in the Intensive Study of English # 119; 39 Zhukovskogo Street, Odessa, 65020, Ukraine; Natalia5959@ukr.net; tel.: +38 050 1450150; ORCID ID: 0000-0002-9311-2639

WHAT IS VISIBLE IS CLEAR: VISUAL AIDS AS A MEANS OF TEACHING GRAMMAR IN JUNIOR SCHOOL

Summary. The article faces the problem of visualizing grammatical material as an effective methodological approach to teaching grammar in junior schools. Visual aids used in teaching grammar represent didactic material as pictures, sketches, animated cartoons, films, flash-cards, etc. Employing eye-catching images for the purpose of teaching a foreign language has ever been and still remains a *key-question* not only in this country, but also abroad. The discussion of physical layers of perception as a specific means of acquiring and accumulating knowledge about the surrounding world is motivated by our wish to prove that visual aids provide children with a double support for their newly-acquired knowledge, granting a better comprehension of the necessary amount of grammatical material. On the one hand, junior children are used to reading books with illustrations or pictures or watching films on the screen for their personal enjoyment. On the other hand, visualization of grammar rules / system gives them an opportunity to conserve the grammatical material required by the school programme on two levels, one of logic and the other of emotions. Images that already exist in their minds as fixed entities associated with a certain emotional feedback are reflected in their conscience again, this time as ready-to-use grammatical forms and speech patterns. The urgency of the problem studied follows from the steady interest of teachers to the method of visualization itself and is motivated by the lack of grammatical exercises and instructions based on the given approach. The *object* of our study is a set of different types of visual aids used by teachers in the process of explaining and drilling grammatical rules. The *subject* of this work is the psychological essence of the grammar-visualization method in junior school practice. The *objective* of this paper consists in singling out the most effective visual aids used for the purpose of teaching grammar in junior school. The authors argue that visualizing different aspects of English grammar by means of employing various images in class during the lesson (like children's favourite fairy-tales, characters' pictures or animated cartoons personages) makes the teachers' explanation of grammar sound easier for the pupils and contributes to enhancing the kid's grammatical competence by approximately 15 % altogether. The near perspectives of our future investigation we see in studying computer games and comics as a means of visualizing grammar.

Key words: visual aids, visualization of grammar, grammatical competence, grammar exercise, junior school.

Статтю отримано 05.10.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.30.154333>

УДК [811.111+811.161.1]'25:347.78.034:801.733

САПРЫГИНА Нина Вадимовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры социальной и прикладной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; ул. Дворянская, 2, г. Одесса, 65082, Украина;
тел.: +38(048)7236303; e-mail: vadimovan@rambler.ru

РУССКИЕ ПЕРЕВОДЫ СОНЕТА 105 В. ШЕКСПИРА: СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И НОВАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Аннотация. Мировая ценность художественного наследия Шекспира и рост количества русских переводов сонетов требуют углублённого изучения их смыслов и символов и семантического анализа с выходом на новую интерпретацию. Понимание как способ функционирования текста в сознании читателя требует изучения значений и смыслов методами психолингвистики и герменевтики. На интерпретацию сонетов, в том числе на их русские переводы, влияют три различных версии. В соответствии с первой, сонеты Шекспира не автобиографичны, не отражают его внутренней жизни; он не был искренен, так как писал по заказу, учитывал личную выгоду, использовал куртуазные традиции и поэтические штампы. В соответствии со второй, сонеты автобиографичны и отражают переживания автора при невы-